

Het klinkt mooi, maar niemand wenst zijn geliefden een voltooid leven toe

Al jaren wordt er stevig gedebatteerd over 'voltooid leven': mensen op hoge leeftijd die doorleven ervaren als ondraaglijk lijden. Wat bedoelen we met 'voltooid leven' en wat is de aard van dit lijden?

Opinie

Maarten Verkerk en Theo Boer

In 2013 deed de Tweede Kamerfractie van de VVD een verzoek aan het kabinet-Rutte II om een onderzoek uit te voeren naar de juridische mogelijkheden van en maatschappelijke dilemma's rond hulp bij zelfdoding aan mensen die hun leven voltooid achten. Dit verzoek leidde tot de instelling van de *Commissie van wijzen inzake hulp bij zelfdoding aan mensen die hun leven voltooid achten* – de zogenoemde commissie-Schnabel.

De commissie kwam in januari 2016 met haar eindrapportage. Tegen de verwachtingen van velen waren de conclusies van de commissie terughoudend: de huidige euthanasiewet op dit punt wijzigen is onmogelijk. Bovendien valt 'voltooid leven' nu al grotendeels onder diezelfde wet. Een aparte wet om mensen met een 'voltooid leven'-problematiek te helpen sterven, draagt te veel risico's in zich. Minister Schippers van Volksgezondheid maakte op 12 oktober jl. per brief aan de Tweede Kamer bekend dat zij het advies van de commissie niet zou volgen.

Onthechting

In deze bijdrage gaan we in op de vraag wat 'voltooid leven' voor betekenis heeft en op de aard van het lijden dat ermee gepaard gaat. Uit vele, heel verschillende verhalen uit de praktijk komen diverse aspecten naar voren. Er kan sprake zijn van een 'voltooid leven' in de zin dat het gevoel domineert dat alles gedaan is wat gedaan moest worden. Het gevoel van 'voltooid zijn' wordt versterkt door het verlies van geliefden en verlies van vitaliteit die leiden tot onthechting en tot de wens om geen nieuwe taken op zich te nemen. Er kan ook angst zijn voor een toekomst waarin de eigen mogelijkheden zullen afnemen en afhankelijkheid toeneemt. De meerderheid van de verhalen bij voltooid leven geeft een genuanceerd beeld te zien: verhalen over *ups and downs*, tevredenheid en pijn, succes en falen. Wel spelen met het verstrijken van de jaren eenzaamheid, onthechting, angst en verdriet een steeds grotere rol.

De commissie-Schnabel beperkt zich in haar rapportage tot situaties 'waarin het leven zo veel problemen heeft opgeleverd dat men er een afkeer van heeft gekregen en niet meer verder wil'. Een algemene definitie van 'voltooid leven' geeft de commissie niet en zij beperkt zich tot de volgende omschrijving: 'Het gaat om mensen die veelal op leeftijd zijn, die naar hun eigen oordeel geen levensperspectief meer hebben en die als gevolg daarvan een persisterende, actieve doodswens ontwikkeld hebben.' De commissie tekent daarbij aan dat het aangeven van een precieze leeftijd altijd arbitrair is, en dat de afwezigheid van een levensperspectief een veelheid van (combinaties van) oorzaken op heel verschillende

terreinen kan hebben. In de omschrijving wordt verder de aanwezigheid van een *persisterende, actieve doodswens* benadrukt, terwijl het element van het lijden niet opgenomen is in de omschrijving.

Schaamte en angst

Een poging om dit lijden wel inhoudelijk te beschrijven is de recente dissertatie van Els van Wijngaarden, die 25 ouderen interviewde over de vraag wat zij bedoelen als zij zeggen dat hun leven voltooid is. Van Wijngaarden constateert dat de essentie van het lijden bij voltooid leven omschreven kan worden als 'een onvermogen en onwil om nog langer verbinding te maken met het leven'. Met andere woorden, bij 'voltooid leven' gaat het om 'losraken en vervreemden van de wereld, anderen en jezelf'.

Dit levert bij iemand permanente spanning en verzet op en versterkt het verlangen om het leven te verlaten. Uit de diepte-interviews van Van Wijngaarden komen vijf thema's naar voren: (1) existentiële eenzaamheid (contacten met anderen worden schaarser en vaak ook eenzijdiger); (2) het gevoel er niet meer toe te doen (niemand zit meer op je te wachten, je hebt niets meer toe te voegen); (3) het onvermogen tot zelfexpressie (je uitte zoals je altijd hebt gedaan); (4) moe van het leven (letterlijk of figuurlijk te moe om eenzaamheid en eentonigheid te doorbreken) en (5) vrees voor afhankelijkheid. Vooral dat laatste komt naar voren: onzekerheid over de toekomst en schaamte voor de aftakeling van het lichaam. Angst voor de toekomst die deels al het heden vergalt. Van Wijngaarden wijst erop dat het hier niet alleen gaat over de schaamte en de angst om de controle over het eigen lichaam te verliezen. Er is ook angst of anderen nog wel goed voor je zorgen: kinderen, familie en zorgverleners.

Enzaamheid en sociale uitsluiting verminderen doe je niet met tafeltje-dek-je of een bingoavond voor ouderen

In de term 'voltooid leven' zit iets paradoxaals. Iets wat voltooid is roept doorgaans vooral positieve gevoelens op. Het lijkt op een klus die geklaard is en die je tevreden en volgens planning kunt afsluiten. Je kunt je dan ook afvragen of 'voltooid leven' niet een 'ongelukkelijk eufemisme' is dat onrecht doet aan het lijden van sommigen. Het klinkt mooi, maar toch wenst niemand zijn geliefden een 'voltooid leven' toe.

Er zit intussen aan de suggestie

Bij voltooid leven gaat het om losraken en vervreemden van de wereld, anderen en jezelf. Foto: Shutterstock

van voltooiing nog een ander probleem. Gaan wij er impliciet niet van uit dat er iets te voltooiën valt, net zoals een bouwproject pas voltooid is wanneer voldaan is aan de vooraf omschreven doelstellingen? Maar over wiens doelen hebben we het dan? Zeker, ook die van de betrokkene zelf. Maar ook de maatschappij 'vindt' er wat van en die visie beïnvloedt op zijn beurt de opvattingen van de oudere. Het begrip 'voltooid leven' kan gaan fungeren als normstellend en het is maar zeer de vraag of 'voltooid leven' dan echt wel een kwestie van persoonlijke autonomie, en dus van individuele rechten is.

'Voltooid leven' moge bij sommigen te boek staan als 'mooie voltooiing van een goed leven', wij durven een andere stelling aan: net als bij de 'traditionele' euthanasie is en blijft het dominante motief in deze discussie het willen verhelpen van ondraaglijk lijden. Van Wijngaarden wijst op de ambivalentie van de stervenswens. Velen wensen niet zozeer de dood, maar wensen *dit* leven niet langer.

Diversiteit

De brief van minister Schippers aan de Tweede Kamer bevat zevenmaal een verwijzing naar de plicht tot barmhartigheid. In het hierover gevoerde Kamerdebat kwam verschillende malen de uitdrukking 'mensen niet in de kou laten staan' naar voren. Schippers spreekt over een 'groep' voor wie zij 'een oplossing mogelijk wil maken'.

Op zowel haar denken in termen van een groep als haar denken over een 'oplossing' valt het nodige af te dingen. Wat betreft het lijden: dit rapport-Schnabel één ding duidelijk wil maken, dan is het wel dat 'voltooid leven' een dermate complexe problematiek is dat zij nauwelijks onder één noemer is te brengen. Op het oog mag het dan om één groep gaan, in werkelijkheid gaat het hier evenmin over één groep als wanneer wij spreken over 'Marokkanen' of 'christenen'. Als

Er is ook de angst of anderen nog wel goed voor je zullen zorgen: kinderen, familie en zorgverleners

wij echter toch een poging doen om de problematiek onder één noemer te brengen, dan willen we vooral wijzen op de samenhangende aspecten van existentiële eenzaamheid, uitgerangeerd-zijn en zinloosheid. De werkelijkheid van een hele generatie Nederlandse ouderen is dat zij vanaf pakweg een leeftijd van 75 jaar dag in dag uit alleen zijn en dat in toenemende mate.

Erkenning

Als we een hele groep ouderen de dood als optie aanbieden, kunnen er twee dingen aan de hand zijn. Het ene is dat de samenleving niet bereid is de middelen te verschaffen om het lijden te verlichten. Niet in de zin dat de overheid en de samenleving niet bereid zouden zijn om voor mensen die ernstig lijden onder eenzaamheid en zinloosheid de portemonnee te trekken. Het lijkt ons veeleer dat men zich realiseert dat de problemen te groot zijn om aan te pakken. Want hoe kun je existentiële eenzaamheid en sociale uitsluiting verlichten of verminderen? Dat doe je niet met tafeltje-dek-je en evenmin door een bingoavond voor ouderen te organiseren. En ook niet door het maken van bezoeksroosters. Je moet bij een verlichting van dit lijden als eerste denken aan de erkenning en het bespreekbaar maken zonder het te willen oplossen. Existentiële eenzaamheid kun je niet 'oplossen' maar je mag de

ander daarmee niet alleen laten. Daarnaast moet je ook denken aan structurele maatregelen op het terrein van wonen en werken, langdurig zorgverlof mogelijk maken, eerdere herstel van verzorgingshuizen als alternatief voor eenzaam thuis wonen en misschien een 'maatschappelijke dienstplicht' voor gezonde ouderen.

Als verstandige mensen elkaar een geassisteerde dood aanbieden terwijl een natuurlijke dood nog lang niet aanstaande is, kan er nog iets anders aan de hand zijn: wanhoop. Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat een samenleving die bij wet vastlegt dat bepaalde groepen mensen een aanbod van hulp bij zelfdoding krijgen, gevoerd wordt door een diep cultureel en levensbeschouwelijk pessimisme. Het rijdt bovendien een zorgvuldig opgezet systeem van suïcidepreventie in de wielen. Niettemin is het winst dat het probleem van deze groep ouderen nu meer dan ooit op de kaart staat.

Prof. dr. Theo Boer is universitair docent Ethiek en medische ethiek aan de PThU te Groningen en Lindeboom-hoogleraar Ethiek van de zorg aan de Theologische Universiteit Kampen. Prof. dr. Maarten Verkerk is bijzonder hoogleraar Christelijke filosofie aan de Technische Universiteit Eindhoven en aan de Universiteit van Maastricht. Hij was lid van de commissie-Schnabel

Bovenstaande is een bewerkte en verkorte weergave van het artikel 'Lijden aan het leven en voltooid leven' zoals verscheen in: *Lijden en volhouden*. Prof. dr. Theo Boer en dr. Dick Mul (redactie), Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief 2016, 16,95 euro

Lijden en volhouden